Annexure-IV

UNIVERSITY GRANTS COMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG
NEW DELHI-110 002

STATEMENT OF EXPENDITURE INCURRED ON FIELD WORK

Name of the principal Investigator:

Name of the Place visited	Duration of the visit		Mode of journey	Expenditure Incurred (Rs.)
	From	To		
1. Nagpur	6 May	26 May 2013	Khaperkheda To Nagpur	Rs.6720/-
2. Nagpur	3 June	29 July 2013	Khaperkheda To Nagpur	Rs. 8400/-
3. Nagpur	3 July	20 July 2013	Khaperkheda To Nagpur	Rs. 5040/-

Certified that the above expenditure is in accordance with the UGC norms for major research projects.

Dr. Jyoti Subhash Selukar

Principal Investigator

Dr. R.G. Tale

Principal
Bar. Sheshrao Wankhede College
Of Arts & Comm. Khaperkheda

UNIVERSITY GRANTS COMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG
NEW DELHI-110 002

Annual Report of the work done on the Minor Research Project.

1. Project report No. 1st / Final : First (After One Year) dated 30-08-2013.

2. UGC Reference No.F. : 23- 3175/11(WRO) Dt. 16-05-2012

3. Period of report : 30-08-2012 To 20-08-2013

4. Tital of research project : **तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या ताण–तणावांचे समाजशास्त्रीय अध्ययन**

5. (a) Name of the Principal Investigator : Dr. Jyoti Subhash Selukar

   (b) Deptt. : HOD, Sociology
   Bar. Sheshrao Wankhede Arts & Commerce
   College, Khaperkheda.

6. Effective date of starting of the project : 30-08-2012

7. Grant approved and expenditure incurred during the period of the report :
   a. Total amount approved Rs. : Rs. 70,000/-
   b. Total expenditure : Rs. 70,258/-

c. Report of the work done:

1. Brief objective of the project

i. तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांवर तेथील भौतिक वातावरणाचा कोणता परिणाम होतो याचे अध्ययन करणे.
ii. तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांना नोकरीच्या क्षेत्रात भेडसावणाऱ्या अडचणींचे अध्ययन करणे.
iii. या स्त्रियांमध्ये कोणत्या प्रकारचे ताण तणाव निर्माण होतात याचा अभ्यास करणे.
iv. या स्त्रियांच्या ताण तणावांचा त्यांच्या कौटुंबिक जीवनावर कोणता परिणाम होतो याचा शोध घेणे.
v. त्यांच्यामध्ये निर्माण होणाऱ्या ताण तणावांच्या मूळ कारणांचा शोध घेणे.
vi. त्यांचे ताण तणाव हे तत्कालिक स्वरूपाचे आहेत की दिर्घकाळ टिकणारे आहेत याचा अभ्यास करणे.
vii. निर्माण झालेल्या ताण तणावाचे निरसन कशाप्रकारे केले जाते याचा अभ्यास करणे.
viii . ताण तणावांचा त्यांच्या नोकरी किंवा कार्यक्षेत्रावर कोणता परिणाम होतो याचे अध्ययन करणे.

2. Work done so far and results achieved and publications, if any, resulting from the work
Nil

3. Has the progress been according to original plan of work and towards achieving the objectives.

Yes: the progress is according to the original plan of work.

iv. Please enclose a summary of the findings of the study. One bound copy of the final report of the work done may also be sent to the concerned Regional Office of the UGC.

The copy of the summery of the findings of the study will be sent after the completion of the project. The copy of the final Report will also be sent to the Regional office of the UGC.

v. Any other information : Nil

Dr. Jyoti Subhash Selukar

Principal Investigator

Dr. R.G. Tale

Principal
Bar. Sheshrao Wankhede College
Of Arts & Comm. Khaperkheda

Annexure-VII

UNIVERSITY GRANTS COMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG
NEW DELHI-110 002

PROFORMA FOR SUBMISSION OF INFORMATION AT THE TIME OF SENDING THE FINAL REPORT OF THE WORK DONE ON THE PPOJECT

1. Title of the Project : **तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या ताण—तणावांचे समाजशास्त्रीय अध्ययन**
2. Name and Address of the Principal Investigator : Dr. Jyoti Subhash Selukar
   HOD,Sociology
   Bar. Sheshrao Wankhede Arts & Comm.
   College, Khaperkheda
3. Name and Address of the Institutions : Bar. Sheshrao Wankhede Arts & Commerce College, Khaperkheda, Th. Saoner, Dist. Nagpur
4. UGC Approval Letter No. and Date : 23-3175/11(WRO) Dt. 16/o5/2012
5. Date of Implementation : 30/08/2012
6. Tenure of the Project : Two Years (2012-2014)
7. Total Grant Allocated : Rs. 70,000/-
8. Total Grant Received : Rs. 50,000/-
9. Final Expenditure : Rs. 70,258/-
10. Title of the Project : **तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या ताण—तणावांचे समाजशास्त्रीय अध्ययन**
11. Objectives Of the Project :

i. तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांवर तेथील भौतिक वातावरणाचा कोणता परिणाम होतो याचे अध्ययन करणे.
ii. तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांना नोकरीच्या क्षेत्रात भेडसावणाऱ्या अडचणींचे अध्ययन करणे.
iii. या स्त्रियांमध्ये कोणत्या प्रकारचे ताण तणाव निर्माण होतात याचा अभ्यास करणे.
iv या स्त्रियांच्या ताण तणावांचा त्यांच्या कौटुंबिक जीवनावर कोणता परिणाम होतो याचा शोध घेणे.
v. त्यांच्यामध्ये निर्माण होणाऱ्या ताण तणावांच्या मूळ कारणांचा शोध घेणे.
vi. त्यांचे ताण तणाव हे तत्कालिक स्वरूपाचे आहेत की दिर्घकाळ टिकणारे आहेत याचा अभ्यास करणे.
vii. निर्माण झालेल्या ताण तणावाचे निरसन कशाप्रकारे केले जाते याचा अभ्यास करणे.
viii . ताण तणावांचा त्यांच्या नोकरी किंवा कार्यक्षेत्रावर कोणता परिणाम होतो याचे अध्ययन करणे.

12. Whether Objectives Were Achieved : Yes, chief objective of the proposed research was to study the problems faced at the work place by women in the Technological field. The stress and tension faced by them reasons and effects on their personal and professional life. Were successfully studied and the objective was acheived

13. Achievement From the Project :

Findings of my project will help women reduce stress and Manage work life balance. This in turn would decrease health Issues and would lead to their overall personality development. Also it will help them avoid and solve problems faced at the workplace.

14. Summary of the Findings :

'तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या ताण–तणावांचे समाजशास्त्रीय अध्ययन' या विषयावर केलेल्या अध्ययनात मिळविलेल्या विस्तृत माहितीचे क्रमबध्द विश्लेषण करून पुढील निष्कर्ष काढण्यात आले.

आधुनिक तरुण पिढीतील स्त्रियांना या क्षेत्राचे अधिक आकर्षण आहे. या क्षेत्रात करियर करणाऱ्या स्त्रियांच्या विवाह वयात वाढ झाल्यामुळे प्रौढ कुमारिकांचा प्रश्न समाजात निर्माण झाला आहे. या क्षेत्रातील कार्य व्यापामुळे बहुसंख्य स्त्रियांचे मुलांच्या शैक्षणिक व व्यक्तीमत्व विकासाकडे दुर्लक्ष होते. मुलांच्या योग्य सामाजिकरणाचा प्रश्न त्यांच्या समोर निर्माण होतो.यासाठी करावा लागणारा भूमिका संघर्ष ताण निर्मितीस जबाबदार ठरतो. अती व्यस्ततेमुळे कौटुंबिक जबाबदाऱ्यांकडे दुर्लक्ष होते. त्यामुळे त्यांना ताण तणावाचा सामना करावा लागतो. या ताणाचा परिणाम त्यांच्या कामाच्या दर्जावर होतो. अशा कार्यरत महिलांना गृहकार्यात मदत करण्याची पुरुषांची वृत्ती वाढत आहे. पुरुषी अभिवृत्तीमधील हे परिवर्तन समाज व्यवस्थेतील मुलभुत संरचनात्मक परिवर्तन आहे.

आर्थिक माहितीच्या आधारे असे आढळले की, या क्षेत्रातील स्त्रियांचा आर्थिक दर्जा उत्तम आहे. त्यांना पूर्णपणे आर्थिक स्वातंत्र्य नसले तरी उत्तम आर्थिक स्थितीमुळे त्यांना कुटुंबाच्या गरजा पूर्ण करता येतात, मुलांना गुणात्मक शिक्षण देता येते.

नोकरीविषयक अध्ययनातून असे स्पष्ट होते की, तांत्रिक क्षेत्रात ज्ञान आणि विशेष कौशल्याला अत्यंत महत्त्व आहे. स्त्रियांना नोकरीच्या क्षेत्रात स्वत:ला तत्पर रहावे लागते. शीघ्र परिवर्तनामुळे कार्यालयीन कामकाजात होणारे नवनवीन बदल त्यांच्या तणावास कारणीभूत ठरतात. मात्र नोकरीमुळे त्यांचा व्यक्तीमत्व विकास घडून आला आहे. पुरुषांचे वर्चस्व या क्षेत्रातही असल्यामुळे स्त्रियांना ताणाचा सामना करावा लागतो.

तांत्रिक क्षेत्रात महिलांच्या सबलीकरणाशी संबंधित कोणत्या उपाययोजना असतात याचे अध्ययन केले असता असे आढळून आले की, उच्च दर्जाची नोकरी करणाऱ्या स्त्रियाही लैंगिक शोषणाला बळी पडतात. परंतु त्या स्व संरक्षणाबाबत जागृत असतात. अन्यायाचा विरोध करण्याची क्षमता त्यांच्यामध्ये असते. विविध मार्गाने अन्यायाचा निषेध करून त्या आपल्या हक्कासाठी लढतात. मात्र अशा प्रसंगांमुळे त्यांना ताण–तणावाला बळी पडावे लागते असे निदर्शनास येते.

तांत्रिक क्षेत्रात व्यक्तीच्या प्रेरणांचा विचार केला जातो. कामासाठी प्रोत्साहनपर अशा अनुकूल वातावरणाची निर्मीती केली जाते. हे वातावरण त्यांच्या व्यक्तीमत्व विकासास सहाय्यक ठरते. मात्र इथेही स्त्रियांना स्त्री–पुरुष असमानतेचा सामना करावा लागतो. त्यामुळे त्यांच्यात अप्रतिष्ठेची भावना निर्माण होते. त्याचा परिणाम त्यांच्या कामाच्या दर्जावर होतो. या क्षेत्रात स्त्रियांचे त्यांच्या सहकार्याशी असलेले संबंध औपचारिक आणि कामापुरते मर्यादित असतात. या क्षेत्रातील स्त्रीया त्यांच्यावर होणाऱ्या अन्याय अत्याचाराचा सामना करण्यासाठी फेसबुक सारख्या सोशल साईटसचा वापर करतात. या क्षेत्रात पुरुष प्रधानता असून पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रीयांचा दर्जा कनिष्ठ आहे.

घर आणि नोकरी या दोन्ही भूमिका सांभाळतांना त्यांच्यात भूमिका संघर्ष निर्माण होतो. त्यामुळे ताण वाढतो. तांत्रिक कार्पोरेट क्षेत्रात काम करणाऱ्या स्त्रियांनी पाश्चात्य मूल्यांवर आधारित मुक्त वर्तन प्रतिमानांचा स्वीकार केला आहे. त्यांचे हे वर्तन कुटुंबियांना मान्य नसल्यामुळे त्यांना ताणाचा सामना करावा लागतो. या उच्च शिक्षित स्त्रियांनाही कौटुंबिक अत्याचाराचा सामना करावा लागतो. हे

स्त्री पुरुष असमानतेचे प्रतिक आहे. त्यांचे आर्थिक उत्पन्न चांगले असल्यामुळे त्या मिळणाऱ्या उत्पन्नात समाधानी आहेत. मात्र अलिकडे बाजारपेठेत आलेल्या मंदीचा विपरित परिणाम स्त्री कर्मचाऱ्यांच्या वेतन वाढीवर झाला आहे.

वाढत्या तंत्रज्ञानातून सतत कामात परिवर्तन होते. त्यामुळे सतत नवनवीन ज्ञान आणि कौशल्ये हस्तगत करण्याची तीव्र स्पर्धा यातून ताण तणावात वाढ झाली आहे. परंतु या तणावग्रस्त परिस्थितीतून बाहेर पडण्यासाठी मिळणारा मानसिक आणि भावनिक पाठींबा यामुळे तणावाचा सकारात्मक परिणाम त्यांच्या कार्यावर कधी कधी पडतो. तणावग्रस्त वातावरणातून बाहेर पडण्यासाठी बहुसंख्य स्त्रिया मनोरंजनात्मक मार्गाचा अवलंब करणे पसंत करतात.

वरील निष्कर्षांच्या आधारे प्रस्तुत अध्ययनात निश्चित केलेल्या गृहितकृत्यांची पडताळणी केली असता अध्ययनासाठी घेतलेली सर्व गृहितकृत्ये खरी ठरल्याचे निदर्शनास आले.

- तांत्रिक क्षेत्रात सततच्या बौध्दिक कामाचा महिलांवर ताण येतो हे गृहितकृत्य कामामध्ये सतत होणारे परिवर्तन, त्यासाठी लागणारे नवीन ज्ञान, तीव्र स्पर्धा या सर्व बौध्दिक कामाचा स्त्रियांवर ताण येतो या निष्कर्षावरून खरे ठरले.
- तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या ताण तणावाचा त्यांच्या कुटुंबावर विपरित परिणाम होतो हे गृहितकृत्य मुलांच्या सामाजिकरणाचा प्रश्न त्यांच्या समोर निर्माण होतो. नोकरी आणि कौटुंबिक जबाबदारी अशी दुहेरी भूमिका त्यांच्यात ताणाची निर्मिती करते या निष्कर्षावरून खरे ठरले.
- तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या सामाजिक दर्जात वृध्दी झाली हे प्रस्तुत संशोधनातील तिसरे गृहितकृत्य त्यांचा सामाजिक दर्जा वाढला त्यामुळे त्यांच्या सामाजिक स्थितीत परिवर्तन झाले या निष्कर्षावरून सत्य ठरले.
- सततच्या ताण तणावामुळे त्यांच्यातील भावनात्मक अभिवृत्तींचा ऱ्हास होतो हे गृहितकृत्याची सत्यता त्यांच्यात अलिप्ततावाद वाढीस लागत आहे या निष्कर्षावरून सत्य ठरले.

- तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांमध्ये आदेशान्वये वर्तन प्रवृत्ती वाढत आहे हे पाचवे गृहितकृत्य सतत कामामध्ये होणारे परिवर्तन, नोकरीवरून काढून टाकण्याची भिती यामुळे आदेशान्वये वर्तन प्रवृत्ती वाढीस लागत आहे हे गृहितकृत्य या निष्कर्षावरून सत्य ठरले.

अशा प्रकारे प्रस्तुत संशोधनातील निष्कर्ष आणि त्यावर सुचविलेल्या उपाययोजना तांत्रिक क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या ताण तणाव निराकरणासाठी आणि पर्यायाने सर्व नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या विकासासाठी उपयुक्त ठरतील.

15**. Contributions to the Society** :

The findings of the report suggest solutions for reducing the stress levels of women in technological field. Proper support from their families and the society will lead to the development of women. In return, this will lead to the development of the society as well. And thus, a whole nation can be developed with the development of women.

16. Whether Any Ph.D Enrolled/Produced out of the Project : No.

17. No. of Publications out of the Project : No. of two research papers are sent for but not yet published. After publishing they will be upload on the college website.

Dr. Jyoti Subhash Selukar

Principal Investigator

Dr. R.G. Tale

Principal
Bar. Sheshrao Wankhede College
Of Arts & Comm. Khaperkheda